

JYX



This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Itkonen, Hannu

Title: Valokuva paikallisessa työväenliikkeessä

Year: 2014

Version: Published version

Copyright: © 2014 Työväenperinne - arbetartradition ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Itkonen, H. (2014). Valokuva paikallisessa työväenliikkeessä. Työväentutkimus, 2014, 34-39.
<http://hdl.handle.net/10138/154827>

VALOKUVA PAIKALLISESSA TYÖVÄENLIIKKEESSÄ

Hannu Itkonen

Professori, Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntamuutoksen yksi keskeinen suunta on ollut visuaalisuuden jatkuva lisääntyminen. Yhteiskunnan kuvallistumisessa ei ole kyse pelkästään kuvien määrän kasvusta. Kuvallistuminen on merkinnyt myös muutosta suhteessa kirjoitettuun kieleen. On esitetty, että modernin ja jälkimodernin yhteiskunnan välisen rajanvedon keskeinen piirre on ollut kuvan korostunut asema ja kielen merkityksen kaventuminen.

Kuvallistuminen on pakottanut pohtimaan myös sitä, millaisia merkityksiä eri aikoina otettuihin kuviin latautuu. Samalla on ryhdytty arvioimaan, millainen merkitys valokuvilla on ollut osana kokonaisuutta tai osakulttuureita. Tutkijat ovat pohtineet, kuinka sosiaali- ja historiatutkimus voisi laajentua menetelmällisesti valokuva-aineistojen hyödyntämisen suuntaan.¹

Artikkelissani tarkastelen valokuvien muuttuneita merkityksiä. Valaisen myös sitä, millaisia tarkoitusperiä valokuvat ovat eri aikoina palvelleet. Keskeinen kysymykseni on, miten valokuvakertomus on muuttunut paikallisessa työväenliikkeessä siirryttäessä perinteisestä järjestökulttuurista toisen maa-

ilmansodan jälkeiseen aikaan? Valokuvien jäljitystyö on uusi avaus Varkauden paikallisuuden tutkimukseeni, jota olen harjoittanut kolmisenkymmentä vuotta².

Valokuvan vaiheita

Laajimmissa valokuvahistorioissa on tavoiteltu koko alan vaiheiden dokumentointia. Esimerkiksi Mary Warner Merien valokuvauksen kulttuurihistoria ajoittaa tarkastelun valokuvauksen syntyvaiheista 1800-luvun alkupuolelta aina 2000-luvulle saakka. Valokuvauksen muutosvaiheiden konstruoinnin lisäksi kirjoittaja nostaa esiin myös niitä funktioita, joita valokuvilla on ollut eri aikoina ja eri puolilla maailmaa.³



Yläkuva: Väkijoukko Varkauden työväentalon pihalla vuonna 1916. Kuva: Työväen Arkisto. Alakuva: Varkauden työväenyhdistyksen 40-vuotisjuhla vuonna 1945. Puhujana Onni Hiltunen. Kuva:Työväen Arkisto.

Suomalaisten tutkijoiden mukaan ensimmäinen maassamme säilynyt valokuva on turkulaisen piirilääkäri Henrik Cajanderin kuvaama katonäkymä vuodelta 1840. Ensimmäiset suomalaiset valokuvaajat olivat uuden keksinnön kanssa muualta tulleita vierailijoita. Alan nopeasta viriämisestä viestii se, että vuonna 1870 Suomessa oli noin 120 valokuvaajaa, joista 55 suomalaista.⁴

Ensimmäiset valokuvausalan ammattilaiset rantautuivat Helsinkiin, Turkuun ja Viipuriin 1850-luvulla. Varhaiset valokuvat olivat sidoksissa muotokuvataiteen perinteisiin. Kuvien tarkoituksena oli toimia pöydällä pidettävänä esineinä ja niitä ripustettiin salonkien ikonostaaseihin maalausten rinnalle. Tekniikan kehittymättömyyden vuoksi varhaiskuvasto oli muodoltaan ja sisällöltään niukkaeleistä.⁵

Valokuvaustekniikan kehittymisen myötä sekä kuvien tuotanto laajeni että kuvaamisen kohteet monimuotoistuivat. Ensimmäisenä täysipainoisena suomalaisena valokuvateoksena ilmestyi vuosina 1895-96 I.K. Inhan *Suomi kuvissa*. Teos sisälsi Inhan polkupyörämatkalla eri puolilla maata ikuistettuja maisemaotoksia. Kuvien merkitys lisääntyi vähitellen myös sitä kautta, että niitä alettiin käyttää myös lehdissä ja mainoksissa.⁶

Valokuvauksen kohteiden sosiaalinen laajeneminen ajoittuu 1880-luvun lopulta 1910-luvulle. Kyseisenä ajanjaksona tieto valokuvasta levisi vähävaraisten keskuuteen ja myös tekniset edellytykset mahdollistivat entistä laajalaisemman valokuvauksen toteuttamisen. Toisen maailmansodan vuosiin mennessä valokuvaus oli omaksuttu kaikissa kansankerroksissa.⁷ Osaltaan valokuvauksen laajenemista vauhdittivat entistä pienempien ja helppokäyttöisempien kameroiden valmistaminen, mikä loi edellytyksiä valokuvausharrastuksen laajenemiselle.⁸

Valokuvatuotannon kulttuurisidonnaisuudesta hyväksi esimerkiksi soveltuu se muutos,

joka tapahtui 1920-luvun suomalaisessa kuvakerronnassa. Uuden kulttuurisukupolven kuvatulkinat edustivat avointa kansainvälistä kulttuuritietoisuutta, jota sävytti kaupunkien ja tekniikan ihannoiti. Valokuvissa näkyi kiinnostus autoiluun, lentämiseen, ruumiinkulttuuriin, urheiluun ja erotiikkaan. Etenkin kulttuuriryhmä Tulenkantajien toimesta valokuva nostettiin sanan rinnalle.⁹

Valokuvauksen kohteiden muutoksiin vaikuttavat voimakkaasti yhteiskunnan erilaiset kriisi- ja poikkeusajat. Niinpä esimerkiksi vuoden 1918 kansalaissota synnytti aivan omanlaisensa kuvadokumentaation kokonaisuuden. Jo sodan kuluessa molemmat osapuolet halusivat tallentaa valokuviiin omanlaistaan tulkintaa historian suuresta murroksesta.¹⁰

Monet merkitykset

Valokuvien yhteiskunnalliset merkitykset ovat siinä määrin moninaiset, että tässä yhteydessä on tyydyttävä lähes luettelomaiseen esitykseen. Valokuvien laaja-alainen merkitys on kuitenkin syytä tunnustaa, sillä myös järjestötoimijoille kuvilla on monenlaisia merkityksiä. Ensinnäkin valokuva voi olla taideteos¹¹. Toiseksi valokuvien dokumentoidaan todellisuutta, jolloin kuvia voidaan myös käyttää niin tiedotusvälineissä kuin opetus- ja koulutusmateriaalina¹².

Kolmanneksi valokuvat toimivat merkittävinä yhteisöllisyyden synnyttäjinä ja identiteettien muokkaajina. Kuvat voivat valaista myös erilaisia yhteisöllisyyden muotoja.¹³ Työväenliikkeeseen kiinnittynyt yksi tunnetuimmista valokuvien yhteisöllisyyden synnyttämisen muodoista oli 1920-luvun alussa ilmestymisensä aloittanut *Arbeiter-Illustrierte-Zeitung*. Kyseinen julkaisu oli 1930-luvun taitteessa Saksan toiseksi suurin kuvalehti puolen miljoonan levikillään.¹⁴

Neljänneksi valokuvia on käytetty valta politiikan välineinä. Esimerkiksi 1930-luvun

Saksassa valokuvatuotanto valjastettiin palvelemaan natsien valtapyyteitä.¹⁵ Viidenneksi valokuva on ollut suoranaisen propagandan väline. Erityisen hyvin tämä on tullut ilmi sota-propagandassa.¹⁶ Kuudenneksi valokuva on ollut varhais-

vaiheistaan alkaen myös sosiaalisen kontrollin muoto, ja esimerkiksi yhteiskunnalle vaarallisia pidetyt ovatkin päässeet tahtomattaankin linssin eteen¹⁷.

Seitsemänneksi valokuvain on tuotu esiin myös esiin yhteiskunnallisia epäkohtia, jolloin kuvien avulla on pyritty virittämään yhteiskunnallisia keskusteluja. Hyväksi esimerkiksi kuvilla vaikuttamisesta käyvät Meeri Koutaniemen maapallon eri puolilla ottamat valokuvat, jotka viestivät ihmisten alistamisesta ja epätasa-arvosta. Kahdeksanneksi valokuvat ovat palvelleet myös terapeutisia käytäntöjä. Valokuvaa onkin käytetty osana psykoterapiaa ja terapeutista työtä.¹⁸ Kuvaterapeuttisessa projektissaan ”Maailman ihanin tyttö” Miina Savolaisen osoitti valokuvan voimauttavan merkityksen.¹⁹

Järjestökulttuurin kuvat

Paikallisten työväenliikkeen valokuvien tarkastelu on syytä aloittaa katsahtamalla Varkauden kuvakokoelmiin. Varkauden museon kuvaarkisto on harvinaislaatuinen, sillä se sisältää lähes miljoona valokuvaa. Arkistossa on neljä laajempaa kokonaisuutta: museon oma kokoelma, A. Ahlström-osaakeyhtiön kokoelma, Valokuvaamo Jäniksen kokoelma sekä Warkauden Lehden kokoelma.²⁰ Jo kuvakokoelmien taustahojen tarkastelu antaa ymmärtää, että A. Ahlström-yhtiön johto on määrittänyt pitkälti kuvadokumentaation tuottamisesta. Warkauden Lehti oli pitkään yhtiön omistuksessa ja valokuvaamo Jäniskin sai merkittävän osan tuloistaan Ahlströmin tilauksista.

Potretinomaiset kuvat ovat vahvasti esillä tallentuneissa työväenjärjestöjen kuvissa. Juhlakuvien lisäksi ryhmäkuvia otettiin myös retkien ja muiden tilaisuuksien yhteydessä.

Valokuvatuotannon valtasuhteista saa hyvän esimerkin tarkastelemalla kansalaissodan kuviin liittyviä otoksia. Paikalliset punaiset kuvauttivat lyhyen valtakautensa aikana itseään valokuvaamo Jäniksen

tiloissa. Valokuvaamon viimeinen haltija Paavo Jänis kertoi tyttärensä dokumenttifilmissä, että sodan jälkeen kuvat tuhottiin ja lasinegatiivit murskattiin²¹. Yhtään punaisen valtakauden kuvaa ei ole Varkaudesta löytynyt²². Sen sijaan jo Varkauden valtausvaiheissa helmikuun loppulla 1918 valkoisten joukkojen mukana oli valokuvaaja Ivar Ekström, jonka ottamat valokuvat ovat säilyneet paikallisten tapahtumien dokumentteina²³. Punaisten teloituksesta Varkaudessa otettu otos, jota Jukka Kukkonen pitää eräänlaisena sisällissodan ikonina, on juuri metsäkasööri Ekströmin ottama²⁴.

Valokuvauksen paikalliset valtatoimijat olivat aina toisen maailmansodan vuosiin saakka Ahlström-yhtiö, valokuvaamo Jänis ja Warkauden Lehti. Modernisoituvassa Varkaudessa etenkin yhtiö piti huolen siitä, että myös teollisuusrakennuksista ja työpaikoista tuotettiin runsaasti kuvia. Näin yhtiö halusi osoittaa valta-asemaansa, sillä rakennettiinhan Varkaudesta johtaja Walter Ahlströmin sanoin teollista keskusta ei ainoastaan yhtiön johdon vaan peräti Jumalan kunniaksi. Osa kuvista tilattiin valokuvaamo Jänikseltä, mutta myös omia kuvaajia käytettiin. *Warkauden Lehti* myötäili kuvituksellaan yhtiön linjaa.

Varkauden taival itsenäisenä kuntana alkoi vuoden 1929 alussa. Näin ollen ennen sotavuosia kunnan merkitys kuvien tuottajana jäi olemattomaksi. Vasta sotavuosien jälkeen käynnistyi kauppalan kuvatuotanto. Yksi osoitus tästä oli vuonna 1958 julkaistu kuvateos ”Varkaus varttuu ja vaurastuu”. Työväenemistöisen kauppalan päättäjät pitivät huolta,

että myös työ ja työntekijät olivat näyttävästi esillä. Sinällään teokseen ei sisältynyt yhtään kuvaa työväenliikkeen riennoista.²⁵

Työväenliikkeen toimintoja valaisevia kuvia alettiin ottaa pian oman järjestön perustamisen jälkeen. Varkauden työväenliikkeen historiategoksen sivulla 79 oleva kuva Varkauden työväenyhdistyksen huvitoimikunnasta vuodelta 1906 on tyyppillinen otos. Kuvassa 15 huvitoimikunnan jäsentä on kokoontunut yhteiseen potrettiin parhaisiinsa pukeutuneina. Vastaavanlainen vuonna 1913 otettu kuva on sijoitettu kirjan kanteen. Kuvassa työväestön edustajat ovat kokoontuneet lapsineen ja lippuineen osoittamaan yhteenkuuluvaisuutta ja joukkovoimaansa.²⁶

Potretinomaiset kuvat ovat vahvasti esillä tallentuneissa työväenjärjestöjen kuvissa. Juhlakuvien lisäksi ryhmäkuvia otettiin myös retkien ja muiden tilaisuuksien yhteydessä. Kuvien toiminnallisuus on osin kuvaustekniikan kehittymättömydestä johtuen niukkaa. Poikkeuksen kuitenkin muodostavat vuosina 1913–1963 Varkauden Työväen Teatterina toimineen näyttämön kuvat. Ne ovat sikäli toiminnallisia, että ne on kuvattu näytelmistä kaikkine teatraalisine asentoineen ja rekvisiittoineen. Huomattava osa näistäkin kuvista on valokuvausliike Jäniksen ottamia ja valmistamia. Sikäli tämä ei ole yllättävää, että teatteri oli instituutio, jonka yleisön luokkarajat olivat matalat.²⁷ Vastaavanlaisia asetelmallisia kuvia on säilynyt myös Varkauden työväenyhdistyksen soittokunnan kokoonpanoista, joista osa on valikoitunut Vesa Kurkelan varkautelaista työväenjärjestöjen musiikkikulttuuria tarkastelemaan tutkimukseen. Saman teoksen kuvitukseen ovat päässeet myös 1930-luvun jälkipuoliskon hanuristiryhmät, jotka olivat suosittuja työväeniltamien viihdyttäjiä ja tanssittajia.²⁸

Sotien jälkeinen aika

Kansalaistoiminnan tutkimuksissani olen osoittanut, kuinka perinteinen työväentaloille rakentunut järjestökulttuuri alkoi murentua jo 1930-luvun loppupuolella²⁹. Tämä muutos alkoi vähitellen näkyä myös valokuvakerronnassa. Työväentalojen näyttämöillä otettujen, joukkovoimaa osoittavien kuvien määrä väheni selvästi. Sen sijaan etenkin juhlien yhteydessä kuvattiin sekä juhlatapahtumia että järjestöjen johtohenkilöitä. Kiinnostava seikka on se, että juhlien kuvaajaksi valittiin asiansa osaava ammattilainen eli Jäniksen valokuvamon edustaja.

Paikallisen työväenliikkeen kuvakertomukseen ilmestyivät sotavuosien jälkeen myös ”miesten päät”. Esimerkiksi Arto Nevalan Varkauden työväenliikkeen historiakirjoitukseen kasvokuvansa ovat saaneet kansanedustajiksi nousseet Onni Hiltunen, Hugo Manninen, Jorma Rantala, Osmo Vepsäläinen, Kari Rajamäki ja Jorma Vokkolainen³⁰. Kasvokuvien yleistymistä selittää kaksi tekijää. Ensinnäkin kasvokuvia tarvittiin vaalimainonnassa. Toiseksi kasvokuvat yleistyivät sotavuosien jälkeen myös sanomalehdistössä. Poliittisen päättäjän omien kirjoitusten tai heidän puheidensa referointien ja teoista viestimisen yhteyteen sijoitettiin kernaasti valokuva.

Valokuvakerronnan eriytyminen ilmenee selkeästi työläisurheiluseura Varkauden Tarmon säilyneessä kuva-aineistossa. Kun vielä ennen sotavuosia yhteiset koko seuraväen yhteiskuvat olivat yleisiä, siirryttiin vähitellen lajinomaiseen kuvaamiseen. Tällöin yhteiskuvaan ei kokoontunut koko seura, vaan esimerkiksi Tarmon jääpallo-, jalkapallo- ja pesäpalloujoukkueiden pelaajat. Valokuvatekniikan kehittyessä ryhdyttiin ottamaan myös urheilun tilannekuvia vaikkapa paini-, yleisurheilu- tai hiihtokilpailuista.

Valokuvakerronnan eriytyminen ilmeni myös poliittisen toiminnan kuvauksessa. Niinpä esimerkiksi vuoden 1956 yleislakosta on säilynyt useita otoksia. Varmastikin kuvilla haluttiin osoittaa paikallisten työväenjärjestöjen joukkovoimaa. Kuvien perusasetelma on hyvin samankaltainen kuin jo ennen sotavuosia otetuissa vappukulkuekuvissa. Vappukulkuet säilyivätkin pitkään työväenjärjestöjen keskeisenä kuva-aineistona.

Lopuksi

Varkautelaisten työväenjärjestöjen historia-hankkeet ovat tuottaneet ymmärryksen siitä, kuinka niukasti työväenliikkeen toimista kertovaa kuva-aineistoa on tallennettu. Etenkin jos työväenjärjestöjen kuva-aineistoa verrataan aiemmin mainittuihin Varkauden museon neljään mittavaan kuvakokoelmaan. Toki kyseisissä kokoelmissa on myös kuvia, joiden kohteita ovat työnteko ja työläiset. Kuvien kansalaistoimintaulottuvuus on kuitenkin ohut.

Yksi syy työväenjärjestöjen kuva-aineistojen vähäiseen säilymiseen on se, että kuvia ei ole tallennettu keskitetysti mihinkään. Toki valtakunnallisista arkistoista löytyy myös varkaute-laisia kuvia, mutta kuvien runsaudella ei päästä kehumaan. Rikkaan työväestön järjestökulttuurin omaavalla paikkakunnalla saattaisikin olla perusteltua käynnistää hanke, jossa kerät-täisiin talteen sekä järjestöjen että yksityisten ihmisten hallussa olevaa valokuva-aineistoa. Näin menetellen saatettaisiin tuottaa merkittävä lisä varkaute-laiseen työväentutkimukseen. Mitään syytä ei ole epäillä, etteikö valokuvilla ole ollut keskeinen sija paikallisten työväenjärjestöjen toiminnassa.

Viitteet

- Penny Tikler. *Using Photographs in Social and Historical Research*. SAGE Publications, London 2013.
- Hannu Itkonen. *Varkauden tutkimukset ja tulokset. Mitä ja miten paikallisuudesta on kirjoitettu*. Karjalan tutkimuslaitok-sen raportteja 1/2008. Joensuun yliopisto, Joensuu 2008, 3–4.
- Mary Warner Marien. *Photography. A Cultural History*. Laurence King Publishing, London 2002.
- Jukka Kukkonen, Tuomo-Juhani Vuorenmaa & Jorma Hinkka (toim.). *Valokuvan taide. Suomalainen valokuva 1842–1992*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 559. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992, 7–11.
- Kukkonen et al. 1992, 12.
- Kukkonen et al. 1992, 19–22.
- Hannu Sinisalo. Valokuvattu kansa. Teoksessa *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Tietolipas 114. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1989, 56–58.
- Johanna Frigård. Mikä uutta – mikä vanhaa? Näkemyksiä valokuvasta 1900–1940. Teoksessa Kukkonen, J. & Vuorenmaa, T.-J. (toim.). *Varjasta. Tutkielmia suomalaisen valokuvan historiasta*. Suomen valokuvataiteen museo, Helsinki 1999, 84.
- Kukkonen et al. 1992, 24.
- Jukka Kukkonen. Valokuvaajat sisällissodassa. Katsaus valokuvaperinteeseen. Teoksessa Kukkonen, J. & Heikka, E. (toim.). *Punamustavalkea – 1918 kuvat*. Suomen Valokuvataiteen museon julkaisuja 24. Suomen Valokuvataiteen museo, Helsinki 2008, 28–37.
- Leena Saraste. *Valokuva – muisto, viesti, taide*. Kustannusosakeyhtiö Musta Taide, Helsinki 2010, 146.
- Sirkku Dölle, Thomas Ehrström, Raimo Fagerström & Timo Syrjänen. *Kuvat kunniaan*. Museovirasto, Helsinki 1989, 83–91.
- Mari Mäkiranta. *Kerratut kuvat. Omaelämäkerralliset valokuvat yksilön, yhteisön ja kulttuurin kohtaamispaikkoina*. Acta Universitatis Lapponiensis 145. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2008, 163–175.
- Saraste 2010, 106–107.
- Marien 2002, 270–272.
- Esko Salminen & Kauko Suvanne. *Kuvien sota 1939–1945. Propagandalehtiset tahvi- ja jatkosodassa*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1989.
- Kukkonen et al. 1992, 12.
- Ulla Halkola. Mitä valokuvaterapia on? Teoksessa Ulla Halkola, Lauri Mannermaa, Tarja Koffert & Leena Kolu (toim.). *Valokuvan terapeuttinen voima*. Duodecim, Helsinki 2009, 14–15.
- Miina Savolainen. *Maailman ihanin tyttö*. Blink Entertainment Oy, Helsinki 2008.
- (http://www.varkaus.fi/palvelut/kulttuuri/varkauden_museot/kokoelmat/valokuva-arkisto; luettu 11.8.2014.)
- Paavo Jäniksen haastattelu Matleena Jäniksen dokumenttielokuvassa Jäniksenä Varkaudessa (2013).
- Antti Aho & Hannu Itkonen. *Valokuvat valaisevat vuotta 1918*. Varkauden Lehti 26.10.2008.
- Hannu Itkonen & Ilkka Liikanen. Kuvia vuodelta 1918. Teoksessa Hannu Itkonen (toim.). *Varkaus, Suomi ja vuosi 1918. Kansallinen ja paikallinen vallankumous*. Varkauden museon julkaisuja 7. Varkauden museo, Varkaus 2000, 101–105.
- Kukkonen 2008, 33.
- Varkaus varttuu ja vaurastuu 1958.
- Arto Nevala. *Agitasioonia, vaikuttamista ja yhteistyötä. Vuosisata varkaute-laista työväenjärjestötoimintaa*. Varkauden työväenliikkeen historiatoimikunta, Jyväskylä 2003, kansi; 79.
- Hannu Itkonen. *Varkautelaisten vuosisata*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä 2004, 363–364.
- Vesa Kurkela. *Taistojen tiellä soitettiin – ja soiton tahdissa tansittiin. Varkautelaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kandella*. Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2. Työväenmusiikki-instituutti, Jyväskylä 1983.
- Hannu Itkonen. *Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta*. Tampere 1996, 218–219.
- Nevala 2003.